

af 10 Ol Sild af hvert Sildevaad, og det hed sig, at han lod dem røge og gemte dem paa Kirkeloftet.

Ligeledes kunde en Degn se sit Snit til at bringe nogle af sine Ejendele i Hus i Kirken. Da Arkivtegner Søren Abildgaard i 1770erne besøgte Vinderslev, noterede han, at Skoleholder Hans Lundum, der tillige var Birkeskriver og drev Handel i Kompagni med en anden Mand, havde Oplagsvarer i Kirken. Saa sent som 1838 havde Degnen i Gassum Fourage paa Kirkeloftet, Tønder, Kar og Plovtoj i Kirken og Hørbryder, Dejtrug, Tjærebøtter m. m. i Vaabenhuset.

(Sluttes.)

FYNS FOLKETAL UNDER KARL GUSTAV-KRIGENE.

»*Marte regnante, frigit Venus*«.

»Her ser ud, som om Svenskerne har været her«, siger man endnu den dag i dag paa Fyn, naar man vil betegne den fuldkomne uorden og odelæggelse, og utallige er de fortællinger og sagn, der gaar om Svenskernes og de Allierede troppers vilde færden her paa øen. *Vedel Simonsen* har i sine samlinger en mængde beretninger herom, der er blevet brugt i senere tiders sognebeskrivelser. I det hele taget er Svenskekrigene et meget yndet emne i alle amtssamfundenes aarbøger og andre lokalhistoriske arbejder, saa almindelige, at det vil være overflødigt at henvise til de enkelte steder. Den fyldigste og betydeligste skildring er vel Chr. Villads Christensens »De jydske Kirkebøgers Bidrag til Belysning af Krigen i Jylland 1657—59«. (Hist. Tidsskr. 6. V. 1919).

Som regel har fortællerne naturligt nok beskæftiget sig med de dramatiske begivenheder som mord og plyndringer, men kun sjældent er der gjort forsøg paa gennem tal at paavise, hvor store ødelæggelserne var, og en samlet fremstilling av krigenes følger for landet i økonomisk henseende findes ikke. Professor *Fabri-*

cius har i »Det danske Folks Historie« (V. s. 94 ff.) givet nogle eksempler paa krigens følger for landbruget, især med hensyn til odegaaardenes antal, men lyser ivrigt efter en samlet bearbejdelse av det statistiske materiale, der findes. Gennem lensjordebøger og regnskaber vil man kunne faa et klart billede frem, og det vil kunne fremdrages og udnyttes av lokalhistorikere allerede inden en samlet fremstilling bliver til, ja vil kunne blive til stor gavn for den, der skal udarbejde den samlede skildring.

I Stockholm findes et andet værdifuldt materiale, nemlig en fortegnelse over de svenske krigsskatter, der blev udskrevet i Danmark. Dette materiale kender jeg ikke av selvsyn, saa jeg kan ikke sige noget om, hvor omfattende og detailleret det er, men der er jo i al fald et stykke vej til Stockholm, saa helt let tilgængeligt kan det ikke kaldes.

Derimod har vi her i landet endnu et statistisk materiale, der kan give os oplysninger om krigens følger, kirkebøgerne. Allerede Gustav Bang har jo i sine »Kirkebogsstudier« vist, at en statistisk behandling av kirkebogsindførslerne kan give en mængde oplysninger om befolkningsforholdene. I det følgende har jeg forsøgt at uddrage nogle tal fra de fynske kirkebøger, der er bevarede fra aarene 1655—63, d. v. s. de tre krigsaar og tre aar paa hver side.

Før der gøres rede for kirkebøgernes oplysninger, vil det maa- ske være bedst lige at nævne hovedpunkterne i krigsbegivenhederne paa Fyn. Svenskerne gik i land ved Iversnæs d. 30. januar 1658 og slog fuldstændig den danske hær, hvorefter de besatte hele Fyn. Allerede d. 6. februar fortsatte hæren fra Taasinge over Langeland til Laaland, men nogle tropper blev dog paa Fyn. Efter freden i Roskilde d. 26. februar blev største delen av den svenske hær staaende paa Sjælland, men d. 22. april fik Wrangel ordre til at føre den over til Fyn, som han ikke maatte forlade, før han fik nye ordrer. Dette var i strid med fredstraktaten, efter hvilken svenskerne skulde have rømmet Danmark inden d. 2. maj, og hæren blev paa Fyn, indtil størstedelen av den efter det nye fredsbrud i august 1659 førtes over til Sjælland. Da Danmarks allierede kejseren, Polen og Brandenburgs hære rykkede

I.

Fødte.	1655	56	57	58	59	60	61	62	63
Paarup	7	13	8	11	8	9	10	11	¹⁾
Dalum	10	4	7	2	2		6	4	2
Sanderum	18	14	24	12	8	2	11	12	10
Tommerup.....	15	17	21	11	6	2	9	10	7
Brylle	17	9	12	12	10	8	10	9	7
Fraugde	13	18	9	16	6		11	12	11
Nørre Søby.....	10	8	8	5		5	6	5	7
Stubberup.....	18	7	8	21	15	11	15	14	14
Norup	12	13	14	11	12	3	9	7	9
Korup	15	9	6	11	12	5	8	13	8
Skamby.....	21	20	24	18	12	13	18	17	12
Guldbjærg-N. Sandager.....	14	9	11	12	7	2	8	12	3
Ejlby-Melby	9	12	14	10	12	6	6	12	11
Kauslunde	12	15	6	3	6	3	3	5	5
Nørre Aaby.....	8	8	8	5	6		5	7	15
Ingstev	8	9	9	7	12		7	8	7
Dreslette.....	11	17	19	11	12	11	11	15	20
Landet-Brejninge	43	29	27	49	25	22	20	27	31
Ørbæk.....	8	10	8	7	9	3	9	5	5
	269	241	243	234	180	105	182	205	183

¹⁾ Mangler i kirkebogen.

op i Jylland, blev den svenske hær paa Fyn forstærket, og den avslug i juni 1659 flere forsøg paa landgang, som de allierede foretog ved Lillebælt. Først d. 31. oktober lykkedes det de danske og allierede tropper at gaa i land ved Kerteminde, hvorefter de besatte hele Fyn og endelig slog Svenskerne fuldstændig ved Nyborg d. 11. november. I løbet av november maaned fortes de allierede tropper tilbage til Jylland og Holsten, mens nogle jydskke regimenter blev lagt over paa Fyn. Endelig sluttedes freden d. 5. maj 1660.

En almindelig skildring av Fyns forhold under krigen findes i Saml. t. Fyens Hist. og Top. X, hvor Rasmussen Søkilde især paa grundlag av tingbøgerne har skrevet om Karl Gustavs indfald.

For en ikke-statistiker er det selvfølgelig vanskeligt at se, hvor meget man kan bygge paa disse tal fra et tilfældigt omraade og i en saa lille periode, men selv om man tager forsigtigt paa

II.

Døde.	1655	56	57	58	59	60	61	62	63
Paarup	4	7	13	27	37	50	3	1	¹⁾
Dalum	7	4	12	7	10	2	3	2	2
Sanderum	16	12	14	57	48	63	5	9	¹⁾
Tommerup	10	8	5	17	19	60	3	13	5
Brylle	5	5	12	14	31	41	14	9	6
Fraugde	9	12	8	21	33	27	8	10	8
Nørre Søby.....	3	8		7	3	19	1	10	4
Stubberup	12	5	20	17	19	46	10	5	17
Norup	7	5	10	14	22	61	8	6	5
Kørup	8	9	4	11	6	26	6	7	8
Skamby.....	13	13	13	14	23	75	10	9	8
Guldbjærg-N. Sandager.....	10	14	13	7	17	28	3	5	3
Ejlby-Melby	6	4	15	8	12	46	9	10	7
Kauslunde	4	7	6	13	35	10	3	1	1
Nørre Aaby.....	4		6	8	30	41	4	4	4
Ingslev	7	6	10	15	25	36		4	7
Dreslette.....	4	8	19	8	41	49	4	10	8
Landet-Brejninge	9	10	9	6	114	119	18	23	14
Ørbæk.....	5	4	13	9	21	39	3	10	2
	143	141	202	280	536	838	115	148	109

¹⁾ Mangler i kirkebogen.

tallene, synes de dog at give et meget oplysende billede af krigens forfærdelige virkninger paa befolkningens fødsels- og dødstal.

Der er bevaret praktisk talt fuldstændige fødsels- og dødstal fra 19 fynske sogne, næsten alle fra Nordfyn, nemlig 17 fra Odense amt og to fra Svenborg amt, derav det ene fra Taasinge. Det billede, de giver, er dog nogenlunde ens, uanset om sognene ligger nær ved Byerne — f. ex. Dalum, Sanderum, Paarup og Fraugde — og de store landeveje, eller om de ligger avsides — f. ex. Stubberup og Norup. Som supplement har jeg taget nogle ufuldstændige talrækker fra en del andre fynske kirkebøger, der kun er fragmentarisk fort eller bevaret. Tendensen er ikke her saa tydelig, men i alt væsentligt viser disse tal dog de samme bevægelser som de andre.

III.

Fødte.	1655	56	57	58	59	60	61	62	63
Lunde	16	18	15	12	2	11	13	8	8
Vejlby	¹⁾	¹⁾	¹⁾	22	12	11	13	7	18
Barløse	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾	8	10	¹⁾
Kværndrup	¹⁾	¹⁾	¹⁾	18	22	9	17	21	19
Vester Aaby	¹⁾	¹⁾	6	10	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾
Horne	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾	17	19	21	25	16
Vindinge	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾

¹⁾ Mangler i kirkebøgerne.

IV.

Døde.	1655	56	58	59	60	61	62	63
Lunde	7	(8)*	¹⁾	¹⁾	43	11	10	13
Vejlby	¹⁾	¹⁾	27	151	104	11	11	14
Barløse	¹⁾	¹⁾			89	1	4	
Kværndrup	¹⁾	¹⁾	29	33	90	14	18	8
Vester Aaby	¹⁾	¹⁾	¹⁾	15	14	¹⁾	¹⁾	¹⁾
Horne	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾	¹⁾
Vindinge	¹⁾	¹⁾		11	28	4	4	8

¹⁾ Mangler i kirkebøgerne.

*) Kirkebogen ufuldstændig.

Naturligvis rummer kirkebøgerne en række fejkilder. Dødstallene forøges en smule med de soldater, der døde i deres kvarterer, men det drejer sig kun om ganske faa. Desuden faar man det indtryk, at der har været et noget større antal omstrejfende personer, som er døde i de forskellige sogne, end der har været i mere rolige tider; men det opvejes vel nok derav, at en del av sognenes ellers faste beboere under krigen er blevet forjaget fra hus og hjem. I Barløse kirkebog har man en direkte oplysning herom. En anden nedgang i befolkningstallet, som ligeledes kun nævnes i Barløse, var de udskrivninger, som Svenskerne foretog. I Barløse drejede det sig om sex karle. En del av disse forjagede og udskrevne vendte sikkert aldrig tilbage til deres sogne.

Ser man først paa fødselskurven, maa man ikke glemme,

V.

Fødte.	1655	56	57	58	59	60	61	62	63
Odense St. Knud*).....	1)	1)	1)	54	78	41	53	49	60
» » Hans*).....	1)	24	30	23	34	22	22	1)	14
Bogense.....	19	12	20	15	16	1)	1)	1)	1)
Faaborg.....	1)	1)	1)	1)	29	11	24	22	17
Nyborg.....	53	32	48	39	27	30	39	35	50

*) Efter Brandts uddrag av nu tabte kirkebøger.

1) Mangler i kirkebogsuddraget eller kirkebøgerne.

VI.

Døde.	1655	56	57	58	59	60	61	62	63
Odense St. Knud*).....	1)	1)	1)	134	131	139	39	42	31
» » Hans*).....	1)	28	23	32	53	33	12	1)	1)
Bogense.....	18	12	36	36	32	1)	1)	1)	1)
Faaborg.....	1)	1)	1)	1)	38	34	13	18	10

*) Efter Brandts uddrag av nu tabte kirkebøger.

1) Mangler i kirkebogsuddragene eller kirkebøgerne.

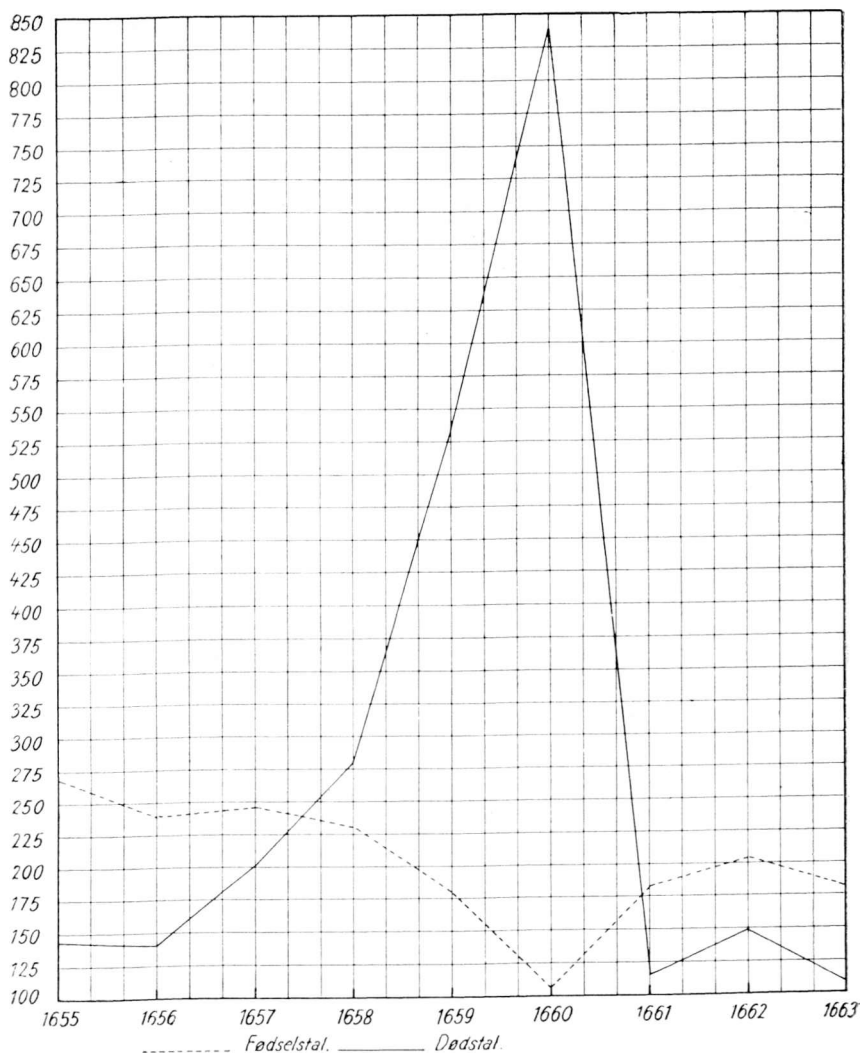
at med hensyn til fødslerne er 1658 nærmest et fredsaar, idet børnene jo for størstedelen maa være avlet, før fjenden kom til landet, medens omvendt krigens følger strækker sig ind i 1661, da baade svenskerne og de allierede tropper havde forladt øen. Som allerede Gustav Bang har nævnt, skrev præsten i Fraugde, hr. Claus Lauritsen Barfod, i 1660 den lille sentens, der staar over disse linjer, og som maaske kan oversættes: naar krigen raser, fryser elskoven, og fødslernes fald til ca. $\frac{2}{5}$ kunde tyde paa, at han ikke havde helt uret. Sandsynligvis skyldes den stærke nedgang i fødslerne dog, at kvinderne aborterede paa grund av sult.

Dødskurvens stejle væxt er dog et langt uhyggeligere fænomen. Aarsagerne hertil har først og fremmest været epidemiske sygdomme, hvad man kan se av en tilførsel i Barløse kirkebog, hvor hr. Hans Andersen skriver, at de mange mennesker er »døde aff frost, kuld och hunger och aff den hitzige siugdum,

som strax angick, effter de allierte kom«. I de sidste tre uger av 1659 døde saaledes i det ene sogn 26 personer. Den voldsomme kulde 1659 omtales baade i Sanderum, hvor man maatte begrave en del av de af soldaterne dræbte i kirken, fordi man ikke kunde komme i jorden for frost, og i Fraugde samme aar, da otte mennesker efter den sidste svenske plyndring d. 6. november maatte begraves i en fællesgrav i den frosne jord.

Plyndringerne har dels ved de urolige forhold og ved fjernel- sen av levnedsmidlerne fremkaldt sult, der i almindelighed svæk- kede befolkningens modstandskraft, dels er en del mennesker blevet dræbt av soldaterne, baade Svenskerne og de allierede. I følgende av de her behandlede sogne omtales begravede som dræbt av soldaterne: Ejlby, Fraugde — ialt ti personer, hvorav en var ramt av en forgiftet kugle —, Guldbjærg — »Søren Rasmussen . . . hvilken ryttere slog ihjel med en kara- bin, der de vilde stjæle hans gæs udaf herberget i dagningen« —, Nørup, Nørre Aaby, Ingslev — Her giver drabet paa en mand præsten anledning til at skrive: »sit ultor justissimus deus innocentis effusi sanguinis. Amen«, den eneste av denne art betragtninger, jeg har modt. Præsten maatte iøvrigt hjemme- døbe et barn, da han paa grund av plyndringen ikke kunde komme til Ingslev kirke, og her styrtede osse en kone i en brønd, da hun vilde gemme noget kobber deri for fjenden¹⁾, — Paarup — Her har præsten indført en lang redegørelse i anledning av, at et barn er blevet døbt av en svensk feltpræst, fordi præsten ikke for de plyndrende soldater av general Horns arme turde vove sig ud. Efter at have udspurgt forældrene om svenskerens daabsceremonier, kommer han dog til det resultat, at den lille Margrete er blevet forsvarligt døbt. — Skamby, Sanderum, Vejlbj og Barløse. I Vindinge blev præstegaarden omtrent nedbrudt av Svenskerne, der brugte materialet til deres »telte« paa kirkegaarden og præstegaardshaven. Præstens bøger — der-

¹⁾ Ingslev kirkebog har under 1663 en ganske pudsig meddelelse: Anna sal. Jørgen Hansens i Taarup blev publice absolveret for forseelse mod det første bud »dermed at hun til sin syge søn brugte ulovlige middel og lod ham age tre gange avet omkring Ingslev kirke om aftenstide.«

iblandt kirkebogen — blev bortført, og præsten maatte flygte til Nyborg, saa her er det osse gaaet haardt til. I de sogne, hvor kirkebøgerne ikke opgiver dødsarsagen, er der dog sikkert osse blevet begaaet drab.

Naar hverken fødsels- og dødstillene efter krigsaarene naar

op til tallene fra før krigen, er grunden aabenbart den decimering av befolkningen, der har fundet sted, og som maatte faa følger paa begge omraader. Tager man gennemsnittet af fødslerne i de fire fredsaar, tre krigsaar og to fredsaar, bliven det 248, 156 og 198, hvad der viser mindre udsving end paa kurven og maa-ske giver et ærligere billede av bevægelsen, mindre præget av tilfældigheder. De tilsvarende dødstal — her for 3, 3 og 3 aar — er 162, 554 og 124, hvorved de stærkt adskille yderpunkter jo ligeledes forsvinder.

Hvordan man nu end sammenstiller tallene, og selv om man tager alle hensyn til materialets skrøbelighed, forekommer dette lille udsnit av Fyns befolkning mig dog at give et uhyggeligt billede av den nedgang i befolkningstallet, der var en av følgerne av Karl Gustav-krigene. Sandsynligvis vil en lignende undersøgelse kunne foretages paa grundlag av kirkebøgerne fra andre landsdele, og bliver det gjort, er disse linjer ikke skrevet helt forgæves.

Til tabellerne.

Sognene er opstillet efter den orden, de har i Trap. Skønt der mangler et par tal fra Paarup og Sanderum, har jeg dog taget begge disse sogne med i tabellerne I—II over de fuldstændige sogne, da de manglende tal næppe vil kunne forandre billedet væsentligt. De ufuldstændige tabeller III—VI er forgæves søgt suppleret fra kirkeregnskabsbøgerne. Under nogle av de her blanke aar findes enkelte tilførsler i kirkebøgerne, men da de ikke dækker et helt aar, har de maattet udelades her. I Barløse og Vindinge kirkebøger staar, at de ældre kirkebøger er blevet ødelagt eller bortført av svenskerne.

Kurven har den samme lille unøjagtighed som tabellerne I og II.

Hans H. Fussing.